

svetovni vojni. Novi družbeni odnosi niso pomenili konca revščine, zlasti v odročnih in pozabljenih kmečkih okoljih. Sogovornice so to videle in skupaj z ženami izkusile revščino. V tem kontekstu je pričujoča monografija pomembna kot temelj za poglobljeno raziskovanje socialnih razmer na slovenskem podeželju po drugi svetovni vojni. Hkrati bralcu ponuja vrsto drugih raziskovalnih iztočnic, kot sta npr. položaj kmečkih žena in odnos med spoloma.

Monografija je sistematična, poglavja si sledijo v logičnem zaporedju. Na koncu knjige je mali zemljevid območij delovanja terenskih babic v obdobju 1945–1960, ki so bila zajeta v raziskavi. Ta nudi bralcu dodatno preglednost. V povezavi s fotografijami v knjigi bralca spodbuja k razmisleku o pomenu in nesebičnosti nekdanjih terenskih babic.

Dunja Dobaja **221**

Ana Svetel: *Spremenljive krajine severovzhodne Islandije: Vreme, letni časi, svetloba in tema*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2024, 365 str.

Ana Svetel je na veliko veselje vseh svojo doktorsko disertacijo preoblikovala in objavila v knjižni obliki. V veliko veselje iz več razlogov: ker gre za prvo obsežnejšo etnografsko študijo Islandije oziroma severne Evrope v slovenskem prostoru, ker obravnava doživetje prepletenosti časa, prostora in z njima povezanih sprememb z vidika prebivalcev obravnavanega območja in ker je monografija slogovno in jezikovno izredno dovršena, saj na izvirni način prepleta pripovedi številnih prebivalcev in prebivalk obravnavanega območja. Monografija je v vseh teh prepletih berljiva in hkrati večglasna razprava, ki z antropološkega vidika obravnava vprašanja krajine oziroma njenih spremenljivih vidikov. Spremenljive vidike sooblikujejo vreme, letni časi ter načini, kako svetlobo in temo misliti v kontekstu krajin, kako našteje pojave obravnavati kot elemente krajinskih sprememb, kako ti elementi delujejo sopovezano in kako sodoločajo načine življenja in zaznavanja na severovzhodni Islandiji. V središču razprave je družbena vloga (na prvi pogled) nematerialnih razsežnosti okolja. Avtorica je omenjeno raziskovala z večmesečnim etnografskim terenskim delom na severovzhodni Islandiji: gradivo je zbirala tako s (pol)strukturiranimi intervjuji kot tudi z neformalnimi pogovori in opazovanjem (z udeležbo), ogromno tega gradiva pa je v knjigo vključila v obliki citatov. Vključene izjave sogovornikov odlično ponazarjajo in dopolnjujejo antropološko teoretično podlago.

Knjiga je razdeljena na šest večjih vsebinskih sklopov. Avtorica nas vpelje v raziskovalno temo že v *Predgovoru*, kjer z opisom »odtenkov antropološkega odkrivanja« zapiše potek svojega etnografskega pristopa, metodoloških, pa tudi vsakdanjih dilem. Že takoj izpostavi, da jo bo zanimalo, kako »vreme, letne čase ter svetlobo in temo misliti v kontekstu krajin« (str. 7) oz. – če povzamemo bahtinovsko terminologijo – kako nastaja kronotop ali časoprostor vsakdanjika, kaj vse vključuje in v kolikšni meri je to del posameznika.

V *Uvodnih razmislekih* se Svetel osredini na geografske, zgodovinske, družbene in kulturne vidike Islandije, ki jih prikaže zelo slikovito z besedami in slikami. Podrobneje se osredini na severovzhodno Islandijo, predvsem na občini Langansbyggð

in Svalbarðshreppur (ki sta se leta 2022 združili v eno občino, tj. Langansbyggð). Po opisu omenjenih raziskovalnih krajev avtorica bralcu predstavi še raziskovalne in metodološke pristope, pri čemer je iskala oporo v odgovarjanju na vprašanje, »kako svetloba, tema, vreme in letni cikel vstopajo v družbene in kulturne vidike vsakdanjega življenja na Islandiji« (str. 39). Pri prostorskih konceptih se je oprla predvsem na dela mnogih priznanih antropologov, kot npr. Barbare Bender, Erica Hirsha, Mateja Vranješa, Kennetha R. Olwiga, Karla Benediktssona, Tima Ingolda in drugih. Zdi se, da je bila avtorici v teku raziskave še najbližje definicija krajine v Evropski konvenciji o krajini iz leta 2000: »Izraz krajina pomeni območje, kot ga zaznavajo ljudje in katerega značilnosti so plod delovanja in medsebojnega vplivanja naravnih in / ali človeških dejavnikov« (str. 53), pri čemer izpostavlja, da »antropološko raziskovanje lahko opredelitev krajine poglobi s pripoznanjem, da različne skupine ljudi isti krajini pripisujejo drugačne pomeni in vrednosti« (str. 54). Po opredelitvi krajine se z ugotavljanjem, da je ta nujno časovna, ker se nenehno spreminja in je s tem inherentno procesna, naveže na gibanje kot osnovno načelo obstoja krajine, tj. ne le mobilnost, ampak nenehno spreminjanje krajine. Nadalje vpelje še koncept ponudnika, ki pomeni kompleksen odnos med družbo in njenim okoljem, oz. okoljem in tistimi, ki v njem prebivajo. Kot posebno podpoglavje avtorica uvrsti tudi razmišljanja o toponimih (poimenovanjih, ki jih krajem določijo prebivalci in v večini primerov sploh niso zabeleženi v nobeni uradni evidenci). Za preučevanje krajin so toponimi še posebej pomembni, saj aktivno izražajo odnos uporabnikov do krajine, ker prebivalci posamezno območje poimenujejo glede na določene lastnosti ali po določenem dogodku, to pa priča o zgodovinski povezavi med ljudmi in prizorišči. Eden ključnih senzoričnih vidikov pri dojemanju krajine je razumevanje razgleda – »videti« sogovorniki na Islandiji povezujejo z dobrim razgledom in odprtostjo.

V osrednjih treh poglavjih, *Letni časi in sezone*, *Vreme*, *Svetloba in tema*, se srečamo s samim jedrom raziskave, ki ga podpira etnografsko gradivo v obliki navedkov.

V poglavje *Letni časi in sezone* nas avtorica vpelje z dojemanjem ritmičnosti ter s pomočjo Lefebvrovih predpostavk opredeli spremembe v letnem času kot poliritmične, znotraj tega evritmične, hkrati pa poudarja, da ritem s svojo izmero nujno implicira določen spomin. Ta ritem pa ni samo naravno določen, temveč je vpet v kulturo in družbeni ritem. Avtorica nadaljuje razmišljanje o letnih ciklih skozi načine in kontekste, ki jih je pridobila s terenskim delom. Ti pokažejo, da lahko govorimo v danem kontekstu predvsem o sezonah oz. sezonskih krajinah, ki so tesno vezane na kmetijske (ribolov, ovčereja ipd.), družbene in prostočasne aktivnosti (nabiranje jagodičja, islandskega lišaja ipd.), hkrati pa se jasno pokaže, da sogovorniki večinoma govorijo o sezonskosti dvodelno (zima in poletje). Avtorica posebej izpostavlja tudi t. i. efemerne krajine: to so fenomeni, ki so v krajini opaženi kratkotrajno, vendar pa so vplivni pojavi (npr. močno deževje, metež, oblaki ipd.), ki vsaj začasno preoblikujejo krajino. Ti pojavi so zelo zastopani v etnografskih opisih posameznih sezon. Monografija predstavlja na obsežnem etnografskem gradivu utemeljeno študijo tistih efemernih vidikov krajine, ki jih etnologija in antropologija pogosto spregledata. Pri govoru o sezonah se kažejo mehanizmi, kako družba ubeseduje razmerja med časovnimi kategorijami delov leta ter se hkrati kaže relativnost kategorij kronotopa, tj. po Mihailu M. Bahtinu prepleta časa in prostora. Čeprav se nam čas načeloma kaže kot reprezentacija absolutnega in merljivega, je pravzaprav razsežnost živete in

practiciranega časa tista, ki določa sezonskost in s tem ritmičnost. Razmerij med ljudmi in sezonami ne narekuje le »naravni« cikl leta, temveč so ta neločljivo prepletene z družbenimi in kulturnimi konteksti ter vsakdanjimi opravili in praksami.

Poglavje *Vreme* prinaša pomembna spoznanja, vezana na vremenske spomine kot izhodišča za kolektivno zaznavanje in upomenjanje spreminjajočih podnebnih vzorcev. Že prejšnje poglavje deloma odgovarja na eno bolj izpostavljenih vprašanj na tem mestu: ali lahko vreme razumemo kot del krajine oz. ali je od nje oddvojeno? Ali sploh lahko mislimo na krajino brez vremena? Namreč vreme, ki ga lahko razumemo tudi kot efemerni pojav, je eksplicitno dinamični pojav z velikim vplivom na krajino. Hkrati pa avtorica opozarja, da je naraščajoča okoljska in podnebna kriza močno zaznamovala načine izražanja sogovorcev o vremenu, poudarke v njihovih pripovedih in s tem etnografske obravnave. Številni avtoričini sogovorniki so namreč delili mnoge spomine, povezane z vremenom, te spomine pa so sooblikovale preživitvene dejavnosti v njihovih primarnih okoljih. Nadalje avtorica razpravlja, kako sploh misliti vreme, saj gre za »utelešeno prakso« (str. 150), vreme je »tisto, v čemer percipiramo« (str. 151), ter uvaja izraz *vremeniti* Phillipa Vanninija in kolegov, ki pomeni utelešeno prakso, gre »za izkušnjo bivanja, ki je vedno telesno pozicionirana v konkretno krajino« (str. 154). Celotno poglavje dokazuje, da je razumevanje vremena pogosto prav neposredno povezano s krajino. Ker je vreme vplivalo na več nivojev vsakdanjika, so ljudje spremljali vremenske napovedi po različnih kanalih: po radiu, televiziji, aplikacijah, pa tudi še vedno z opazovanjem narave – tako fizikalnih pojavov kot rastlinja in živali, poleg tega pa so še vedno aktualne t. i. vremenske sanje, ki naj bi napovedovale zimo, kot veliko belih ovac, bela jajca, polarne lisice ipd. Vidike vremena pa se da slediti tudi iz vremenskih dnevnikov, ki vsebujejo precej osebnih stališč. Vreme je imelo (in še vedno ima) velik vpliv tudi na mobilnostne prakse, kjer podrobnosti, kot npr. da je starš držal otroka za roko, da ga ni odpihnilo, ali zelo hitra vožnja z avtomobilom, da bi ušli pred viharjem, ali prepoved, da otroci hodijo v snežnem neurju sami iz šole ipd., nazorno pokažejo, kako močan vpliv ima vreme na dožemanje krajine, časa in (ne)varnosti, zaradi česar so, nenazadnje, tudi prostočasne dejavnosti omejene. Najbolj vremensko zaznamovane so določene aktivnosti, kot so izpust ovac na prosto, košnja, spravilo sena, prigon ovac; poleg tega vreme močno vpliva na druge vidike vsakdanjika na kmetijah, npr. že na dejstvo, kdaj se lahko odprejo velika hlevska vrata. Avtorica izpostavi tudi dejstvo, da imajo pomembno mesto v družbeni percepciji sezone krajine ptice in jim nameni poseben razdelek: spomladi in poleti na Islandijo prileti veliko vrst ptic selivk, zato o pticah govorijo kot o najzanesljivejših prinašalkah pomladi oz. poletja. Ob koncu poglavja o vremenu se avtorica posveti tudi estetskim in umetniškim razsežnostim vremenskih krajin, upoštevajoč slikarstvo, avtorsko starejšo in novejšo književnost in slovstveno folkloro oz. t. i. sage.

V zadnjem poglavju, *Svetloba in tema*, avtorica uvodoma seznani bralca, da tema, fizikalno gledano ne obstaja, temveč gre le za odsotnost svetlobe, tj. elektromagnetnega delovanja, ki ga lahko zazna človekovo oko. Torej gre za človeško interpretacijo okolja, ta pa je vedno vpeta v družbeno delovanje. Svetloba in tema se tako univerzalno intenzivno vpeta v simbolne pomene v verovanjskih tradicijah. Avtorica sprva pokaže na biblijske tekste, nadaljuje pa s konceptualnimi metaforičnimi pomeni teh dveh izrazov. Izpostavlja,

da se zdi, da gre pri teh izrazih za univerzalno razumljeni metafori, kjer je svetloba pozitivno, tema pa nasprotno.

Na Islandiji je časovnost sončnih in drugih nebesnih pojavov vpeta v verovajske in ritualne konstelacije. Vidnejše religijsko gibanje ásatrú se je začelo v sedemdesetih letih 20. stoletja in je zelo heterogeno – od starih tradicij in islandskih besedil do povezovanja z naravo in (letnim) ciklom. Posebno podpoglavje avtorica nameni vernakularnim verovajskim tradicijam severovzhodne Islandije in jih poveže s krajinskimi elementi, npr. skalami, ter predstavi primer kmetije v Langansbyggðu, kjer je zabeležila veliko zgodb o bajnih bitjih in mitološkem svetu (vključno z zgodbami o zamenjanem otroku, vilinjih kamnih, duhovih ipd.). Nato se posveti svetlobi in temi kot antropološkemu problemu: namreč o svetlobi ne moremo govoriti zgolj kot o mediju, ki »evocira tvornost«, temveč je tudi »pomemben gradnik izkušnje« (str. 254, 255); svetloba ima vsekakor večplastne pomene za človeštvo. Kot njena dvojica nastopa tema, pa čeprav pravo temo izkusimo redko, saj nas največkrat obdaja vsaj majhna količina (umetne ali naravne) svetlobe.

224

Avtorica nadalje tematizira svetlobo kot del krajine in kot osebni čutni fenomen. Ker pa so obdobja osončenosti izrazito nasprotna, ne čudi, da je na Islandiji več obeleževanj, npr. ko se sonce v marcu zopet pojavi; temo pa pogosto (a ne vedno) povezujejo z mrazom. Posebnost severnih krajev je nedvomno *aurora borealis*, tj. severni sij, ki je viden ob jasnih nočeh in je Islandcem buril domišljijo, v zadnjem času pa predvsem izkoriščajo njegov potencial v turistične namene.

V sklepu avtorica ugotavlja, da so pri prostorski razsežnosti, tj. krajini, v ospredju ritmičnosti, spremenljivosti in časovnosti; krajina je nastajajoča in hkrati časovna in prostorska (str. 324). Poudarja, da krajino doživljamo skozi veččutne in telesne interakcije med ljudmi, neljudmi in vsemi prostorskimi danostmi, vsekakor pa krajina ni objektivna danost, temveč jo s svojimi delovanji in zaznavanji, preoblikovanji in osmišljanji soustvarjamo (str. 324). Poudarja tudi, da krajina »ni harmonična površina sveta, temveč dinamičen, večdimenzionalen splet delovanj in postajanj« (str. 324) in na to navezuje pomemben vidik gibanja v najširšem smislu: gibanje morja, sezon, ljudi, živali, vetra itd. Avtorica monografijo zaključuje prav z vedno znova tematizirano ritmičnostjo, in sicer z dvojico prisotnosti in odsotnosti, menjavo dneva in noči, osvetljenosti in zatemnjenosti, menjavanjem letnih časov – vse to vsebuje ritmičnost, in vse to lahko zasledimo v številnih pričevanjih, ki jih knjiga vsebuje.

Monografija se teoretsko opira na antropološke študije krajin in njihove percepcije številnih uveljavljenih antropologov ter vanje izvirno uvaja tudi koncepte vremenskih, osvetljenih in zatemnjenih krajin. Te koncepte z etnografsko bogatimi in raznolikimi primeri podpre in prikaže, da krajine, kakor se razkrivajo v rabah, reprezentacijah in percepcijah, niso stalna ali nespremenljiva površja, temveč ne 'nastopajo' zgolj prostorsko, ampak tudi časovno niansirano. Avtorica izpostavlja nova spoznanja o veččutnem in telesnem zaznavanju in doživljanju spremenljive krajine, ki jih podrobno prikaže tako s številnimi pričevanji sogovornikov in sogovornic kot z opisi praks in opravil, ki se vršijo v specifičnih okoljih severovzhodne Islandije. Relevantnost dela se kaže tudi v sklepnem poglavju, v katerem pokaže na prepletenost vseh vidikov spremenljivosti, ki se jim v osrednjih poglavjih posveča posamezno, s čimer osvetli doslej največkrat prezrte

vidike letnih ritmov, vremena ter svetlobe in teme kot konstitutivnih razsežnosti krajine. Monografija tako teoretsko kot metodološko ponuja premislek o vpetosti lokalnih znanj, opazanj in kolektivnih odnosov do spremenljivega in spreminjajočega se okolja in o vlogi antropološke vednosti na področju lokalnih specifik globalnih sprememb in družbenih odzivov nanje. Ti premisleki pa se lahko nanašajo na katerikoli kronotop in so dragoceni prav za vsak premislek o človekovem dojetanju prostora in časa.

Saša Babič

Nadja Valentinič Furlan: *Znanje in identitete v filmih o nesnovni kulturni dediščini*. Ljubljana: Znanstvena Založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani in Slovenski etnografski muzej, 2024, 517 str.

225

Knjiga obravnava etnološki in antropološki pogled na nesnovno kulturno dediščino, procese njenega ustvarjanja in interpretacije z etnografskim filmom. Avtorica na podlagi teoretičnega, kognitivnega in diskurzivnega znanja ter empiričnih in praktičnih izkušenj, pridobljenih z delom v Slovenskem etnografskem muzeju in s terenskim raziskovanjem na Krasu in v Istri, kritično analizira teorijo nesnovne kulturne dediščine in terensko prakso dediščinjenja tradicionalnega znanja o suhozidni gradnji v lokalni skupnosti. Osredotoča se na vloge strokovne javnosti, nosilcev dediščinskih praks, državnih kulturnih ustanov in Unesca. Zadnji določa okvire varovalne paradigme in odloča, kaj bo postalo »uradna« dediščina na njegovih treh seznamih, med katerimi je vodilni Reprezentativni seznam nesnovne kulturne dediščine človeštva. Posebna pozornost je namenjena analizi varovalne paradigme, ki jo je Unesco vzpostavil s *Konvencijo o varovanju nesnovne kulturne dediščine* (2003) in ji sledijo vse države pogodbenice. V tem kontekstu avtorica izpostavlja razliko med nosilci dediščine, ki skrbijo na živost dediščine, in širšim krogom akterjev, ki dediščino upravljajo, raziskujejo, uporabljajo, jo promovirajo ali ji preprosto izkazujejo podporo.

Avtorica loči vloge raziskovalcev, ki »dediščino raziskujejo v lokalnem okolju«, in uradnikov – strokovnjakov za varovalno paradigmo, ki jo v državah pogodbenicah »spoznajo v medijsko posredovanih oblikah, zastopnike praktikov pa na sestankih, [medtem ko] predstavniki Unesca praktike srečajo zelo redko« (str. 13). Trdi, da so uradniki pogosto precej oddaljeni od dediščine in njenih nosilcev. Ne samo po njenem mnenju je v Konvenciji »nejasno opredeljena udeležba nosilcev dediščine pri oblikovanju in izvajanju varovalnih ukrepov«. Unescovo Ocenjevalno telo si nesnovne dediščine ne ogleda v lokalnem okolju, »temveč se pri presojanju, ali element ustreza merilom v Operativnih direktivah za implementacijo Konvencije, [...] popolnoma opira na nominacijski dosje, najbolj na besedilo nominacije« (str. 14–15), papir pa prenese vse.

Ker v procesu dediščinjenja v državah pogodbenicah vladna telesa, strokovnjaki in nevladne organizacije oblikujejo dediščinsko politiko in nosilce dediščine poučujejo o dediščinskih režimih in vrednotah, se avtorica zaveda, da je potreben tudi reflektivni obrat k stroki – torej avtorefleksija dela strokovnjakov na terenu in v sistemu varovanja (str. 18). To je zanj pomembno izhodišče, saj se je raziskave lotila kot predstavnica Koordinatorja varstva nesnovne kulturne dediščine, ki sodeluje pri snemanju filmov o